

Саша Кнежевић

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет Пале

Катедра за српски језик и књижевност

„ДРАМА“ ДУШАНА РАДОВИЋА

Апстракт: У овом раду нећемо се бавити драмским текстовима Душана Радовића, него прозним текстовима, односно оним које је из својеврсне драмске форме сам аутор *превео* у прозу. У тим веома кратким текстовима који се морају посматрати као прелазни облици без тачног жанровског, па ни родовског одређења, осликана је цијела *драма* једног писца који је пишући за дјецу писао и за будуће родитеље њихове дјеце.

Кључне ријечи: Душан Радовић, драма, прича, pjesник, прекомпоновање, књижевност за дјецу.

Душан Радовић је један дио свог богатог опуса посветио и писању драмских текстова. Тачније, у тај опус поред најпознатије радио-игре „Капетан Џон Пиплфокс“ ваља уврстити и седамнаест једночинки *крајњих сцена за децу* *приредбе*, четири *радио-игре* за дјецу, четири телевизијске *серије за децу* и једну „причу, параболу, у драмској, дијалогској форми: *Мачак и миш*“ (Ковачевић 2013: 315). Имајући на уму жанровску флуидност његових текстова ми смо *граму* потражили у текстовима који не припадају овом роду, односно покушали смо драматичност извући из текстова који сами по себи нису драме, али у којима се огледа *драма* Душана Радовића.

Приређивач једнотомних сабраних дјела Душана Радовића Мирослав Максимовић (2008: 1092) у *Напомени приређивача* вели: „Код Радовића подела на приче ’за децу’ и приче ’за одрасле’ је условна, није суштинска“. Подсјећајући нас како су неке приче за дјецу по поступку сличније неким причама за одрасле него неким другим причама за дјецу, упућује нас на промишљање како је Радовић „приправнике за будућност“ веома често у свом књижевном дискурсу убацивао у заједнички поетички жрвањ са „службеницима садашњости“. Душан Радовић (1984: IX) је у своме поетском *Вјерују* изрекао суштинску промисао у самјери дјеце и pjesника за дјецу: „Добра песма мора бити паметнија од деце да би могла открити неоткривено“. У том неоткривеном је садејство великог писца и малих читалаца. Јер: „Нико боље не познаје људе од уметника. А то драгоценост знање стиче се драматичним познанством са самим собом“ (Радовић 2008: 7). Драматична спознаја себе самог заснива се на сукобу оног који јеси, оног који би други жељели да јеси и оног какав би ти желио да си, што је суштинска трилема свачијег дјетињства.

Универзалност Радовићевог опуса заправо је још очигледнија када напоредо читамо његову поезију, прозу и драмске текстове. Жанровски синкретизам је до те мјере заступљен да се запитамо има ли у овој литератури те врсте границе и да ли је она потребна њеним конзументима. Ако у ово промишљање укључимо и његове ванредне (ауто)поетичке текстове јасно нам је да они чине јединствен систем чије сагласје не нарушавају никакве ограде осим оних којима би свакојаки теоретичари вољели отворити сегменте његовог опуса.

Максимовић (2008: 1094) објашњавајући садржај поглавља „Приче за лаку ноћ“ насталог по сценаријима за истоимени дјечији ТВ серијал напомиње како је аутор: „прве верзије текстова често писао као дијалашке приче којима су после само додавани техничко-садржајни детаљи неопходни телевизији. Овде су, техником обрнутог поступка, ти текстови враћени у облик кратке приче“.¹ Тешко да је оваква двосмјерна жанровска трансмисија изводљива код других писаца. Писац који парадигматску вриједност своје пјесничке генерације види у њиховој *јеткој њамети*, он који је са писањем започео у самоодбрани, четири есенцијална средства своје пјесничке генерације препознао је у иронији, пародији, сарказму и цинизму.

Радовићев се дискурс неријетко процјењује као близак дјечи. Он није такав због своје инфантилности, него управо због озбиљности приступа малим реципијентима. Душан Радовић је савремену поезију за дјецу сматрао добром управо по томе што је сазрела, уозбиљила се и постала паметна: „Постала је права народна поезија коју читају и млади и стари“ (1984: VII). Та поезија које је „постала занимљива за одрасле“ прије свега је пјесништво по томе што је прилагођена дјечијим интересовањима и њиховом хоризонту очекивања, али и стога што је испјевана на *њиховом језику*. „Следећи Вука доћи ћемо до вуковског закључка: да и деца имају право на свој, дечји језик, да и деца треба да пишу као што говоре а да говоре само онако како мисле“ (2008: 426). Тај језик је наравно преслаб за „поетско изражавање“, па се отуда од дјече и не очекује да стварају књижевна дјела, него од посвећеника који су способни да разумију шта је занимљиво малим читаоцима, слушаоцима, гледаоцима. Код Душана Радовића тај дискурс је игралачки драматичан до крајњих граница и у поезији, а нарочито у прози до те мјере да нам се свако читање његових прича за дјецу чини као њихова својеврсна драматизација.

Он је заправо иронични *дијало* у *акцији* у коме се граница између два рода прелази скоро безболно. То је *дијало* *конфликт*а зачињен јетким и неријетким ауторовим циничним запажањима која изговорена из *дјечијих ус*ћа добијају хумористичку ноту, јер дјеца не могу бити цинична, али знају бити

¹ О специфичностима Радовићевих драмских текстова са лингвостилитичког аспекта, али и о другим посебностима његових драматизација више видјети у раду Милоша Ковачевића „Језик и стил Радовићевих драмских текстова за дјецу“, у књизи: *Српски писци у озрачу стилистике*, Београд – Билећа: Филип Вишњић – СПКД Просвјета, 2013, 313–352.

и безобразна. Такав је и јунак наших дјетињстава Гула из дјечије серије „Лаку ноћ дјецо“² који на сваку похвалу, критику или мудри савјет одговара са: „Извините децо... Не знам шта ми је... Лаку ноћ!“³ Колико иза овог наизглед обичног Гулиног отпоздрава дјеци има имплицитног ауторовог цинизма према Гулиним сабесједницима и није тешко препознати ако тај наизглед наивни дискурс провучемо кроз призму пишчеве аутопоетике. Тешко се отети утиску да Радовић маестралним пародирањем телевизијског жанра шаље веома оштре стрелице према инима који су одређивали друштвену стварност. Као што добра пјесма за децу треба да је „разумљива, логична, конкретна и прецизна“ (Радовић 1984: IX) таква је и његова ауторска ТВ емисија, што имплицира да такође „мора имати још једну вертикалну димензију и значити нешто друго сем онога што је деци речено“. То је онај субверзивни елемент којег имају сви добри текстови за децу, онај који они не виде и не чују док њихово искуство не постане нешто старије.

Прича или епизода „Лењи Гаша“ почиње сљедећом сликом:

„Гула седи за столом. На столу су флаша и чаша за воду.

– Другарице и другови.. Пре него што заспите желео бих да вам упутим неколико речи...“ (162).

Сама сцена дјеци не дјелује смијешно, а ни нарочито занимљиво, они јасно стога са нестрпљењем очекују наредне догађаје. Одраслима је јасно коју врсту алузије (или илузије) она нуди и самим тим је знатно занимљивија, али им је с друге стране јасно да је даљи текст потпуно небитан, јер писац уводном сценом алудира на испразне говоре ондашњих политичара. Још драматичнија је прича „Пароле“. Југословенски социјализам обиљежиле су неријетко испразне и саме по себи бесмислене пароле. Такве су и оне које се појављују у овој причи: ПЕРИТЕ РУКЕ, ОД ТОГА РУКЕ РАСТУ!, ПЕРИТЕ ЗУБЕ, ОД ТОГА ЗУБИ РАСТУ!, ПЕРИТЕ УШИ, ОД ТОГА УШИ РАСТУ!, праћене пјевањем. Дјеци је то засигурно смијешно, као што су смијешна и неспретна Гулина објашњења, јер он осјећа и зна да су то пароле упозорења упућена њему. Пароле и имају сврху да нас заувјек упозоравају на неке круцијалне постулате одређене идеологије, а биле су неизоставни дио свакодневице, на зидовима зграда, канцеларија учионица, али и као неизоставни дио колорита масовних прослава државних празника. Отуда и не чуди што их се Гула плаши, па се глумећи болест крије иза шифоњера и на крају жели у њега и побјећи, али кад отвори врата из њега излази „онај неко са новим транспарентом: „ПЕРИТЕ ГУЛУ ОД

² Ову серија снимала је и приказивала тадашња Телевизија Београд током 1966. године и састојала се од петоминутних скичева којима су тадашњи малишани испраћани на спавање, а репризирана је много пута наредних година и десетљећа. РТС је 2002. године настојао да је оживи у новом руху, али са много мање успеха без обзира на одличну глумачку екипа, Гулу је глумио Никола Ђуричко, и веома озбиљну продукцију за овакав телевизијски формат.

³ Сви цитати из дјела Душана Радовића преузети су из књиге *Баи свашта: сабрани сѝни*, Београд: Завод за уџбенике, 2008.

ТОГА ГУЛА РАСТЕ!“ (156). То је климакс смјехотворног, али и пародирања друштвене стварности, оба намијењена онима који требају разумјети.

Ипак врхунац драме проналазимо у причи „Одликовање“. Шалити се или показати ироничан став према одликовањима и онима који их дају и примају 1966. године није било ни нарочито мудро нити често. Душан Радовић се мајсторски поиграва са том веома озбиљном и шкакљивом темом.

„Крупно, само Гулина глава, између две главе окренуте потиљком. То два типа у цилиндрима стављају Гули одликовање. Гула зева.“ (155) Без обзира на овакав Свифтовски отклон са „типovima у цилиндрима“ Душан Радовић поставља пред гледаоце једну идеолошки табуирану тему. Након што типови оду: „Гула глади одликовање на грудима. Миран је. Одједном схвати патетичност тренутка. Тргне се, лажно виче...

– Једанпут, кад је било најстрашније... кад нико није смео... кад су се сви уплашили...“ (155)

Створена је комична ситуација, дјеци смијешна сама по себи, одраслима због јасних импликација. Гула лажно виче јер је добио одликовање, Гула лаже јер мора да га оправда.

„Попне се на столицу, наставља да виче:

–...Кад је било језиво и грозно... У мраку, по ветру, по највећој олуји...

Попне се на вишу столицу:

–...Једанпут кад је било најтеже и најгоре... ја сам, једанпут, ишао кроз шуму!... С а м!...“ (155)

Мајсторски постављен емотивни крешендо јунака, са иктусом на социјализму и не тако омиљеној ријечи *сам*. Све личи на неку револуционарну пјесму или исјечак из неког партизанског романа, па је овај антипатетични крај врхунац комичног заправо заснован на пародији жанрова на које подсећа. Одлично се Радовићу након овога уклапа стални Гулин исказ: „Извините, децо, не знам шта ми је...“. Ко ме се извињава јунак, коме писац и ко ту не зна шта му је, ко је сумасишавши...? Душан Радовић је зналачки укомпоновао елементе нонсенсног у своје итекако рационалне и озбиљне текстове. Отуда и наредна сцена у којој она два типа у црном одузимају Гули грешком додијељено одликовање које је заслужио неки Ђула изгледа смјехотворно, јер сав цинизам њене поруке није достатан малим читаоцима, гледаоцима, а одраслима је његова порука јасна, али форма у којој је презентована даје им слободу да је и не схвате у примарном значењу.

Душан Радовић је пишући приче о животињама, па и по узору на енглеске ауторе⁴ прије свега писао пародије на баснолике поуком закриљене алегорије о људима. Идеалан примјер је прича „Крокодил“, једна од три које можемо прочитати и у *Антологији Слободана Ж. Марковића*. Радовић

⁴ О инстигуацијама о ујицају енглеске поезије за децу на Душана Радовића више видјети у тексту Јована Љуштановића: „Радовић или Милановић“ – однос Душана Радовића према енглеској књижевности за децу као културна загонетка, у књизи *Књижевности за децу у ојлегалу културе*, Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2012, 112–122.

у њој пародира оба узора и басну, са њеном експлицитном дидактичком функцијом и киплинговску животињску причу. Он, који је одрастао у једној породици у којој се живело „веома озбиљно“ заправо пародира озбиљни свијет којим доминирају одрасли и који они као једину стварносну парадигму покушавају наметнути дјечи. Ироничан је дакле однос и према сопственом дјетињству, јер оно у оваквој мјери ствари није били стварно, него дјетињство из позиције одраслих. Стога с пуним правом можемо да се позовемо на Јована Љуштановића (2012: 119) када каже: „чини нам се да се Радовић и у *Крокодилу* директније и интензивније бави дечјим несвесним страховима него Милн, те да је у његовом књижевном делу социјализација детета, често, артикулисана као превладавање страха“. А како бисмо друкчије појам социјализација разумјели него као одрастање, прелазак из свијета дјетета у свијет људи. У питању је, наравно, болна иницијација и стога и он, као и други писци за дјецу такве теме радије обрађују кроз анимални свијет. Поступак оца крокодила који свог сина везује за дрво у шуми остављајући га да га поједу неке друге животиње помало подсјећа на неку изврнуту и уврнуту варијанту лапота, а заправо представља симболични крај небрижног дјетињства у којем мали крокодил може да буде неваљао и његов прелазак у свијет одраслих симболично остварен цјелоноћним једењем од стране мрава.

У причи „Како је кит постао домаћа животиња“ препознајемо мотивацију посуђену из *Пинокија* и можда извјесној мјери из Вернових *20000 миља под морем*. Све је ипак доведено до Радовићевског обрта у завршном објашњењу – китове ситне очи су црвене од силне слане воде која му пада из водоскока који прави својим ноздрвама. Радовић нам показује да литература за дјецу почива на познатим и препознатљивим моделима и парадигмама и да је сва вјештина од њих направити сопствену причу, а за то је неопходна снага индивидуалног генија. То Радовић није никада рекао, али је упозорио шта књижевности за дјецу чине неталентовани писци.

Да се и одрасли у причама за дјецу морају преселити у стварност приче видимо у „Причи за Гордану“. Посластичари и човјек с вагом припадају свијету одраслих, оном у коме је скакање у посластичарници забрањено, а да ни дозвола ни забрана немају цијену, у оном у коме се не мијешају килограми и сати. Приповједач и Гордана су Ми, уљези у стварни свијет: „После смо изишли, и они су лепо рекли: довиђења и дођите опет, само немојте скакати! А ми смо рекли: довиђења, доћи ћемо опет и опет ћемо искакати!“ (144). У овој причи о причању приче приповједач свој посао правда чињеницом да Гордана од прича лакше руча и спава. Дакле опет у самоодбрани, он ће по Горданиној жељи, смислити једну сасвим друкчију причу, да би последије неког времена иста дјевојчица завапила „и то је досадно, причај опет као пре!“ (144). У томе се крије суштина онога каква књижевност за дјецу не смије бити досадна: „Лакше је да се прича исто, то свако зна“ (144). Да ли по овом Радовићевом исказу свако зна да

прича увијек исту причу или је свако свјестан чињенице како је лакше вазда исто причати, није ни толико битно колико је значајно да је он, ваљда стога чинио све да увијек прича нову причу, неријетко изврћући, пародирајући устаљене обрасце и бајковите схеме.

Како Душан Радовић вјешто упошљава одрасле у свој свијет дјечије приче видимо у цртици „Шта је учитељица сањала“. Једну, за дјецу бескрајно озбиљну ствар као што је школа⁵ и најозбиљнију и најважнију особу у њој, учитељицу, писац ставља у контекст шаљиве приче помало нонсенсног садржаја. Раскринкавање сна у потпуности одступа од обрасца из српске усмене традиције „сан је лажа, а Бог истина“ и учитељица се ставља у позицију дјетета, али ипак на крају своју позицију рационализује исказом: „Децо, ако је неко љут на мене, нека ми то слободно каже. Немојте се претварати у крокодиле, јер ме једне ноћи можете и појести!“ (142). Душан Радовић је заговорник неке нове школе, школе у којој ће се учитељи шалити, смијати заједно са дјецом, не би ли и сама дјеца школу почела доживљавати као дио дјетињства, а не као његов ампутирани дио.

Радовић је те обрасце прерадио у складу са временом у коме је живио, са дјецом која су стасавала у том времену, међу којима се и ја налазим и не усуђујем се рећи да је он данас једнако интересантан данашњој дјечи. Он је вјеровало да је прича о мачки и мишу универзална, али да није и непромјењива. Зато његов Миш вели: „Комично, не?... Ви читате јеловнике од пре сто година и мислите да тиме можете нешто доказати?“ (137). Ако ово читам у поетичком кључу јасни су нам адресанти ове мишје поруке, поготову кад се подсјетимо Мачкиног одговора: „Не видим шта се изменило за последњих сто година?“ (137).

Измијенило се толико тога откако Душка Радовића нема да јетком памети прозива и забавља оне који се прозивком не налазе прозвани. Оно што је у његовом тексту било сарказам данашњој дјечи дјеловаће као лагана иронија, јер они одрастају у својеврсној пародији свијета о чијој је је драми Радовић са толико цинизма писао.

ЛИТЕРАТУРА

Вуковић (1979): Ново Вуковић, *Иза границе мојућеи*, Београд: Научна књига.

⁵ Веома су занимљиви и драматични Радовићеви ставови о школи и школском систему уопште, почевши од експозиционог: „Последице лоше установљене школе су тешке и трајне“ (388), иза којег слиједи заплет у ставу: „Учитељи су стручњаци за децу, а предметни наставници сваки за свој предмет“ (389), њему сљедствена кулминација: „Школско знање нема наивност, једноставност и непосредност дечјих питања“ (390), из које произлази перипетијско: „Најгори тријумфују, а најбољих нема. Најбољи не знају оно што нису научили, а најгори само то знају“ (392), све до трагикомичног расплета у исказу: „Били су плаћени да нас УЧЕ. НАУЧИТИ нас нису морали“ (394).

- Драмска књижевности за децу* (2008): Међународни научни скуп *Драмска књижевности за децу, зборник радова*, уредник Милан Степановић, Сомбор: Педагошки факултет.
- Душан Радовић и развој модерне српске књижевности* (2008): *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности*, зборник радова, уредник Петар Пијановић, Београд: Учитељски факултет.
- Ковачевић (2013): Милош Ковачевић, Језик и стил Радовићевих драмских текстова за децу, *Српски писци у озрачују стилстике*, Београд–Гацко: Филип Вишњић – СПКД Просвјета, 313–352.
- Љуштановић (2012): Јован Љуштановић, *Књижевности за децу у олегалу културе*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Максимовић (2008): Мирослав Максимовић, Напомена приређивача, у: Душан Радовић: *Баш свашта: сабрани списи*, Београд: Завод за уџбенике, 1089–1098.
- Мандић (2002): Божидар Мандић, Душан Радовић – стваралац поетског парадокса, *Дейнство*, год. XXVIII, бр. 1–2, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Миленковић (2008): Слајана Миленковић, *Медији и образовање*, Рума: Графопромет.
- Радовић (1984): Душан Радовић, Предговор, у: *Антологија српске поезије за децу*, Београд: Српска књижевна задруга, V–XVI.
- Радовић (2008): Душан Радовић, *Баш свашта: сабрани списи*, Београд: Завод за уџбенике.

Saša Knežević

University of East Sarajevo

Faculty of Philosophy in Pale

Serbian Language and Literature Department

DUŠAN RADOVIĆ'S "DRAMA"

Summary: In this paper our focus will not be on the drama but on the prose of Dušan Radović, i.e. on the texts that are *translated* from a kind of drama to prose texts by the author himself. These short texts should be analysed only as a transition form without exact literary genre, and at about the same time they portray the whole *drama* of the writer who writes for children and the future parents of those children. Using the four main procedures of contemporary children poetry (irony, parody, sarcasm, cynicism), Dušan Radović wrote literary texts with two layers of meaning. Primary layer was dedicated to children because, in most cases, these texts were created as a part of children TV shows. The second, *serious* layer was dedicated to adult *readers*. *Reading* these texts requires a reader with more experience than a child. It is the best option if those readers used to perceive those texts in their childhood as a *guide for future*. Only in this case, the writer's *drama* of the world transformed into literature serious enough for adults and smart enough for children can be understood.

Key words: Dusan Radovic, drama, story, poet, recomposing, literature for children.